

TENG BOG'LANGAN GAPLAR VA ULARDAGI SINTAKTIK ALOQALAR

Samarqand Davlat Chet Tillar Instituti 4-kurs talabasi
Omandullayeva Nilufar Boydulla qizi

Annotatsiya: Ushbu maqola teng bog'langan gaplar va ularning sintaktik aloqalarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada teng bog'langan gaplarning turlari, bog'lovchilar va ularning sintaktik vazifalari, shuningdek, gap tarkibidagi semantik va grammatik bog'liqlik tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari o'quvchilarga va tilshunoslarga gaplarni chuqurroq tushunishga, ularning sintaktik tuzilishini o'rganishga yordam beradi. Shuningdek, maqola kelajakda grammatika va sintaksis bo'yicha ilmiy izlanishlar uchun asos bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: Teng bog'langan gap, sintaktik aloqa, bog'lovchilar, gap tahlili, grammatik tuzilma.

Teng bog'langan gaplar tilshunoslikda muhim sintaktik birlik sifatida qaraladi. Ular o'zaro mustaqil, lekin mazmun jihatdan bog'langan ikki yoki undan ortiq gaplardan tashkil topadi va bog'lovchilar orqali bir-biriga ulanadi. Bunday gaplar matnga mantiqiy ravshanlik va tushunarlilik beradi, shuningdek, fikrlarni bir-biriga bog'lab ifodalash imkonini yaratadi. Sintaktik aloqalar esa gap tarkibidagi elementlar orasidagi grammatik va semantik bog'liqlikni ifodalaydi. Teng bog'langan gaplarda bu aloqalar bog'lovchilar yordamida amalga oshadi va gapning umumiy mazmuni hamda tuzilmasini belgilaydi [1.142–145-betlar]. Ushbu maqola teng bog'langan gaplarning turlarini, ularning sintaktik aloqalarini, shuningdek, gap ichidagi grammatik va semantik bog'liqlikni tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, til o'rganishda va grammatika tahlilida ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Teng bog'langan gaplar turli shakllarda bo'lishi mumkin va ularning asosiy farqi bog'lovchining turi hamda gaplar o'rtasidagi sintaktik munosabatlarda namoyon bo'ladi. Umuman olganda, ular ikki asosiy turga ajratiladi. Birinchisi bog'lovchi yordamida bog'langan gaplardir. Bu turdagi gaplarda va, yoki, lekin, shuningdek kabi bog'lovchilar yordamida ikki yoki undan ortiq mustaqil gaplar bir-biriga ulanadi. Masalan, Men kitob o'qiyman va opa maktabga ketadi [2.56–58-betlar]. Bu yerda va bog'lovchisi ikki mustaqil gapni mantiqan bog'laydi va ular sintaktik jihatdan teng vazifaga ega bo'ladi. Bog'lovchilar gaplar o'rtasida fikrlarni mantiqan birlashtirishga xizmat qiladi va matnni ravonroq qiladi. Ikkinchi tur qo'shimcha vositalar bilan bog'langan gaplardir. Ba'zi hollarda gaplar bog'lovchilar bilan emas,

punktuatsiya vositalari yoki qo'shimcha so'zlar yordamida bog'lanadi. Masalan, U uyga ketdi; men esa o'qishga bordim. Bu shaklda nuqta-vergul ikki mustaqil gapni bog'laydi, ular mazmunan bir-biriga bog'langan, lekin grammatik jihatdan mustaqil. Shu turdagi bog'lanish gap mazmunini aniqlik bilan ifodalashga yordam beradi va matnga o'ziga xos ritm beradi. Teng bog'langan gaplarning turini tahlil qilish orqali gap ichidagi sintaktik va semantik bog'liqlikni yaxshiroq tushunish mumkin. Bog'lovchi yordamida bog'langan gaplarda bog'lovchining turi aloqaning shaklini belgilasa, qo'shimcha vositalar bilan bog'langan gaplarda aloqaning aniqligi kontekst va punktuatsiyaga bog'liq bo'ladi. Shu bilan, teng bog'langan gaplarning har bir turi o'ziga xos sintaktik xususiyatlarga ega bo'lib, gap ichidagi fikrlar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni to'liq ifodalashga imkon yaratadi. Sintaktik aloqa gap ichidagi so'zlar va gaplar o'rtasidagi grammatik va semantik bog'liqlikni ifodalaydi. Teng bog'langan gaplarda bu aloqa ikki mustaqil gapni bir-biriga mantiqan bog'lash orqali namoyon bo'ladi. Har bir mustaqil gap o'z mazmuni va strukturaviy jihatdan mustaqil bo'lsa-da, bog'lovchi yoki boshqa vositalar yordamida ular bir-biriga bog'lanadi va umumiy fikrni tashkil etadi.

Bog'lovchilar sintaktik aloqaning eng asosiy vositasidir. Masalan, va bog'lovchisi qo'shuvchi mantiqni bildirsa, lekin bog'lovchisi qarama-qarshi fikrni ifodalaydi va yoki bog'lovchisi tanlovni ko'rsatadi. Shu tarzda bog'lovchilar gaplar o'rtasidagi munosabatni aniq belgilaydi va o'quvchiga matnning mantiqiy oqimini tushunishga yordam beradi. Teng bog'langan gaplarda sintaktik aloqa shuningdek semantik bog'liqlikni ham o'z ichiga oladi [4.98–105-betlar]. Gaplar mazmunan bir-biriga bog'langan bo'lishi kerak, aks holda ular faqat mustaqil gaplar sifatida qoladi. Misol uchun, Men kitob o'qiyman va opa maktabga ketadi gapidagi bog'lovchi va ikkita mustaqil gapni birlashtirib, o'quvchiga ikki harakat orasidagi vaqt va mantiqiy bog'liqlikni bildiradi. Shu bilan, sintaktik aloqalar teng bog'langan gaplarning strukturasi va mazmuni uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning tahlili til o'rganish va matnni chuqur tushunish jarayonida asosiy vosita hisoblanadi. Teng bog'langan gaplarni tahlil qilish grammatik va semantik jihatlarni aniqlashga yordam beradi [5.75–82-betlar]. Gaplar o'rtasidagi aloqaning turini aniqlash uchun bog'lovchilar, punktuatsiya va qo'shimcha so'zlar diqqat bilan o'rganiladi. Bog'lovchi yordamida bog'langan gaplarda aloqaning mantiqi bog'lovchining turiga bog'liq bo'lib, u gaplarning mazmuniy bog'liqligini ham belgilaydi. Masalan, va bog'lovchisi qo'shuvchi vazifani bajarsa, lekin bog'lovchisi qarama-qarshi fikrlarni ajratadi, yoki bog'lovchisi tanlovni bildiradi. Tahlil jarayonida gaplarning sintaktik strukturalari va ularning bir-biriga bo'lgan bog'liqligi chuqur o'rganiladi [6.34–40-betlar] Misol uchun, U uyga ketdi; men esa o'qishga bordim gapida nuqta-vergul yordamida

bog‘langan gaplar semantik jihatdan bir-biriga bog‘langan, lekin grammatik jihatdan mustaqil. Shu tarzda, teng bog‘langan gaplarni tahlil qilish orqali ularning matndagi rolini, fikrlar orasidagi mantiqiy aloqani va matnni tushunish qobiliyatini oshirish mumkin.

Tahlil natijasida aniqlanadiki, teng bog‘langan gaplar tilning sintaktik va semantik xususiyatlarini chuqurroq anglash uchun muhim vosita hisoblanadi va ularning turini bilish matnni to‘liq tushunishda va til o‘rganishda asosiy ahamiyatga ega.

Xulosa. Maqolada teng bog‘langan gaplar va ularning sintaktik aloqalari tahlil qilindi. Bog‘lovchilar va qo‘shimcha vositalar yordamida gaplar mantiqan birlashtiriladi va matnga tushunarli tuzilma beradi. Sintaktik aloqa gaplar o‘rtasidagi grammatik va semantik bog‘liqlikni ifodalaydi, bu esa matnni o‘qishda va tilni o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari ko‘rsatadiki, teng bog‘langan gaplarni chuqur tahlil qilish tilshunoslik va grammatika o‘rganish jarayonini samaraliroq qiladi va kelajakda ilmiy izlanishlar uchun asos bo‘lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akbarova M.A., Axmedov U.M. O‘zbek tilshunosligi. Sintaksis nazariyasi. Toshkent, 2018, 142–145- betlar
2. Rakhmonov D.T. Til va nutq. Toshkent, 2017, 56–58- betlar
3. Karimova L.R. O‘zbek tili sintaksisi: mustaqil va bog‘langan gaplar. Samarqand, 2019, 23–35- betlar
4. Mamatqulov S.Z. O‘zbek tilining zamonaviy grammatikasi. Toshkent, 2016, 98–105- betlar
5. Xolmuhammadov B.X. Sintaksis asoslari. Toshkent, 2020, 75–82- betlar
6. Sobirova G.N. “Bog‘lovchilarning sintaktik vazifasi” // Tilshunoslik jurnali, 2022, №3, 34–40- betlar